

Aktörer och strukturer

AVLENNART LUNDQUIST

Analysen med politologiskt syfte arbetar vanligen inom ett aktörsperspektiv, medan strukturaspekter saknas. Om man någon gång möter ett arbete med en explicit strukturaspekt brukar det vara av marxistisk observans (t ex Poulantzas 1970). Sådana saknar emellertid normalt en aktörsteori. Utgångspunkten för denna uppsats är att båda dessa aspekter är nödvändiga för analys av politiska fenomen i synnerhet om dessa befinner sig under förändring.

En struktur-aktör-modell brukar kallas en kontextuell modell. Att utveckla en sådan bör rimligen vara en fundamental samhällsvetenskaplig uppgift. Något fullständigt modellbygge är här inte möjligt. Istället är syftet att, som Hernes anger vid en parallell analys, söka klarlägga "logical requirements" för den kontextuella modellen och "strategic considerations" involverade i konstruktionsarbetet. (Hernes 1977:513, jfr de metodologiska övervägandena hos Heiskanen 1967:9ff).

Konkret innebär detta att framställningen kommer att bli av skiftande karaktär. På de flesta punkter blir det mycket översiktliga skisser, medan det på två punkter kommer att genomföras en mera ingående diskussion. För det första ska relationen mellan samhällsstruktur och aktörer diskuteras relativt grundligt, eftersom denna relation är fundamental för alla förklaringar grundade på ett kontextuellt synsätt. För det andra kommer frågan om förändring att ägnas en omfattande, om än starkt tentativ, redogörelse.

1. Aktörsautonomi

Vad är utgångspunkten för en kontextuell modell? Någon självklar utgångspunkt finns inte, eftersom modellens holistiska karaktär erbjuder ett nästan obegränsat antal möjligheter. En utväg av speciellt intresse i relation till en styrningsanalys är att välja aktörers (individens och organisationens) autonomi. Med autonomi avses då såväl handlingsutrymme som handlingsförmåga hos aktörer. Det bör vara ungefär vad Hernes avser, då

han hävdar, att "the main concern of theories of structural change is how men react to conditions of their own making and in so doing change these conditions" (Hernes 1977:513).

Autonomiproblemet uppträder på alla analysnivåer. "At the most general metaphysical level, it takes the age-old form of the conflict between voluntarism and determinism. At the methodological level, it emerges as a dispute between theoretical frameworks, explanatory paradigms or problematics over whether the historical 'subject' has or has not an ineradicable and perhaps crucial explanatory role" (Lukes 1977:3). I sistnämnda fallet är frågan om de "stora människens" roll i samhällsutvecklingen ett spektakulärt ämne (jfr Mili-band 1980).

Vilken är den grundläggande problemställningen i en autonomianalys? Lukes formulerar den allmänt såsom frågan om "to what extent and in what ways are social actors, whether individuals or collectivities, constrained to think and act in the ways they do" (Lukes 1977:3). Ungefär på samma sätt uttrycker sig Etzioni, då han presenterar grundvalen för sin "active orientation", nämligen: "To what degree can societal actors decide their course of action, and to what degree are they compelled to follow a course not chosen by them?" (Etzioni 1968:251). Ibland möter man i detta sammanhang termen control, som då betyder "the ability to initiate or terminate actions at one's discretion" (Pfeffer-Salancik 1978:259).

Frågan om människans autonomi har djupa rötter i samhällsvetenskaplig tradition och bör räknas som ett av de fundamentala problemen. Det är därför inte förvånande, att bedömningarna av autonomins omfattning och karaktär uppstår ett brett spektrum av ståndpunkter. I den ena extremen betraktas människan som bunden av förhållanden – det må vara gud, produktivkrafterna eller ödet; lagbundenheter eller slumpen – vilka hon överhuvudtaget inte eller i ringa mån förmår påverka (determinism) eller ens har kännedom om. Hen-

nes handlingar blir därmed enbart en manifestation av dessa opåverkbara krafter. Den andra extremen innebär, att människan uppfattas som en fri varelse, som suveränt eller med små restriktioner kan forma sin tillvaro (voluntarism). Sammanfattningsvis kan man karakterisera skillnaderna mellan dessa båda extremer med att "one views individual action as the derivative of the social system, and the other views the social system as the derivative of individual action" (Astley-Van de Ven 1983:251, jfr Harmon 1980:177ff). I idéhistorien möter man sedan alla tänkbara blandformer av de båda extremerna (Lund-Phil-Sløk 1967:13, jfr Lukes 1977:13ff, Miliband 1980:2ff, Giddens 1981:64ff).

Denna undersökning baseras på antagandet att människan i varierande grad förmår forma sin tillvaro. Graden av autonomi i varje situation beror på relationen mellan aktörernas egenskaper och strukturernas sammansättning. Den normativa grunden för framställningen är att människan bör sträva efter autonomi, vilket i anknytning till Etzioni innebär att "our major concept is that of *societal guidance* – the capacity to guide social processes rather than to be merely subject to their patterns and fluctuations" (Etzioni 1969:2).

Inom politisk teori är organisationer de viktigaste aktörerna. Ett centralt ämne är därvid statens autonomi. Utgångspunkten för statsteorin är frågor såsom "what is the degree to which politics and the state have independent determining effects on historical outcomes? Can the state or the people who direct the state-apparatus act as historical subjects?" (Block 1980:227).

Under de senaste decennierna är det framför allt inom marxistiskt inspirerade skolor som sådana frågor tagits upp till behandling. Dessa skolor kan vara mycket olika varandra. För dem som analyserar autonomi står emellertid en sak helt klar: för att man ska kunna tala om autonomi, får statens verksamhet inte vara en ren reflex av grupper, klasser eller samhället (Skocpol 1982:7). Lite mera konkret och systematiskt har problemet formulerats sålunda: förmår det politisk-administrativa systemet balansera de ekonomiska funktionskraven och de legitimatoriska kraven inom de strukturella gränser, som dras upp av det kapitalistiska produktionsättet? (Grottian-Murswieck 1974:7, jfr Schluchter 1976:347ff).

En sammanfattande värdering av den marxistiska statsteorins insatser på detta område måste bli negativ. Så mycket längre än till att formulera problemet när man faktiskt inte: "There is

/— — / a very large gap in the literature, in so far as very little of it is specifically concerned with the question of the autonomy of the state" (Miliband 1983:57ff). Då ska emellertid tillfogas, att vissa inriktningar inom det marxistiska lägret under senare år fäst ökad vikt vid statens "interna" egenskaper. Den tillskrivs nu en "egenkraft", som verkar inom ramen för de strukturella restriktionerna. Detta motiverar att man analyserar staten som en aktör (jfr Skocpol 1979, 1982, Katznelson 1981).

Något annorlunda är läget inom den västdemokratiska statsteorin, om man nu kan använda en sådan beteckning. Där finns ett spektrum från synen på staten som en arena för konkurrerande intressen till staten som ett slags monolit behärskad av politiker och byråkrater. Problemet är emellertid att strukturella synpunkter sällan har präglat diskussionen. Den har istället gällt maktförhållanden aktörer emellan.

2. Den kontextuella modellens plan

De grundläggande komponenterna i den kontextuella modellen ska nu översiktligt redovisas. I anslutning till resonemanget om autonomi gäller, att aktörer påverkar varandra, och de påverkar

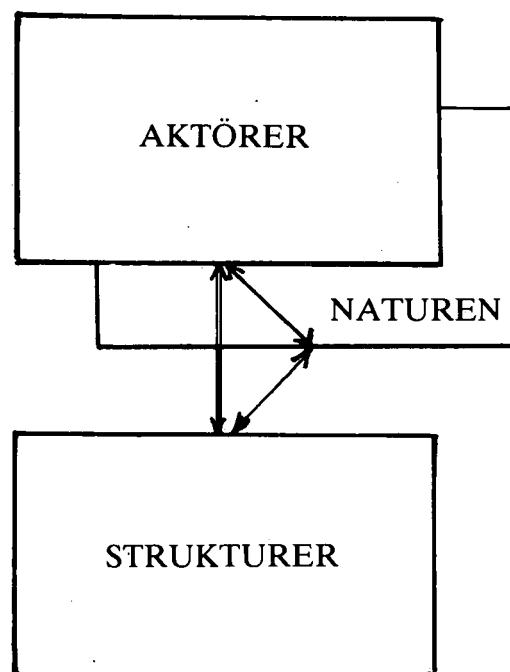

Fig. 1 Den kontextuella modellens tre plan

och påverkas av naturen och av olika slags strukturer. Därmed är den kontextuella modellens huvudelement nämnda, nämligen *aktörer*, *naturen* (den fysiska omgivningen) och *strukturer*. Mellan dessa tre element föreligger en komplicerad kommunikation. Det finns också kommunikation inom aktörskomponenten och i naturen. Strukturerna däremot påverkar varandra genom aktörerna eller naturen.

Av de tre planen kommer naturen att tas upp enbart då det är nödvändigt för förståelsen av övriga plan, medan aktörer och samhällsstrukturer ska ägnas en ingående granskning. Denna avgränsning bygger inte på föreställningen, att naturen och de fysiska strukturerna skulle vara mindre betydelsefulla. Tvärtom, naturen är av fundamental vikt för människan. Relationen mellan människan och naturen har blivit föremål för speciellt vetenskapligt intresse inom ekologin.

Analysen av respektive aktörer och strukturer markerar en skiljelinje inom samhällsvetenskaplig forskning. Vi möter där "on the one hand, all those who are concerned to study social actors, their modes of symbolic interaction, their definitions of situations, their modes of constructing and negotiating social reality, and, on the other, those whose focus is upon systems and objective coordinates, on what Durkheim called 'social facts' and Marx 'definite relations that are indispensable and independent of /men's/ will'" (Lukes 1977:3, jfr Astley-Van de Ven 1983:246ff). Själva utgångspunkten för denna studie är emellertid, att det är irrelevant att dra upp skiljelinjer av detta slag. Istället ska betonas att "action and structure stand in a relation of logical entailment: the concept of actions presumes that of structure and vice versa" (Giddens 1981a:171).

2.1 Strukturplan

Det är lätt att intuitivt förstå innebörden av begreppen aktör och natur, medan strukturbegreppet inte på samma sätt är självklart. Den fråga vi först måste ställa är följaktligen: Vad är en struktur? I litteraturen finner man olika svar, tex att "structure" in its different uses variously connotes "essence", "totality", "system of relationships", "dependence of parts in relation to a whole" (Lukes 1977:7). Mycket allmänt kan man säga, att det är frågan om mönster i naturen (*fysisk struktur*), i relationen mellan aktörer (*samhällsstruktur*) och i relationen mellan aktörer och naturen (*ekologisk struktur*).

Om vi koncentrerar uppmärksamheten på sam-

hällsstrukturerna – "the patterned relationships that people have with each other" (Garner 1977:12) – är dessa mer eller mindre permanenta. Det finns i termen struktur en språklig slagsida åt permanentens: "The word *structure* implies some degree of stability or recurrence in the relationships" (Garner 1977:84, jfr Homans 1976:54). Emellertid är det svårt att föreställa sig evigt oföränderliga samhällsstrukturer, beroende på att „das Geflecht menschlicher Interdependenzen wird durch menschliche Handlungen ständig neu produziert" (Hesse 1979:394).

Samhälleliga strukturer sedda i ett tidsperspektiv kan kallas *samhällsprocesser*. Sådana processer kan analyseras med hjälp av en *utvecklingsteori*, som behandlar sådant som historiens riktning och puls: hur utvecklas samhället över långa tidsperioder, är utvecklingen linjär eller cyklisk, vilka krafter bestämmer utvecklingens förlopp osv? (samhällsprocess motsvarar var Hernes kallar "process structure" och utvecklingsteorin vad han kallar "parameter structure"-Hernes 1977:520).

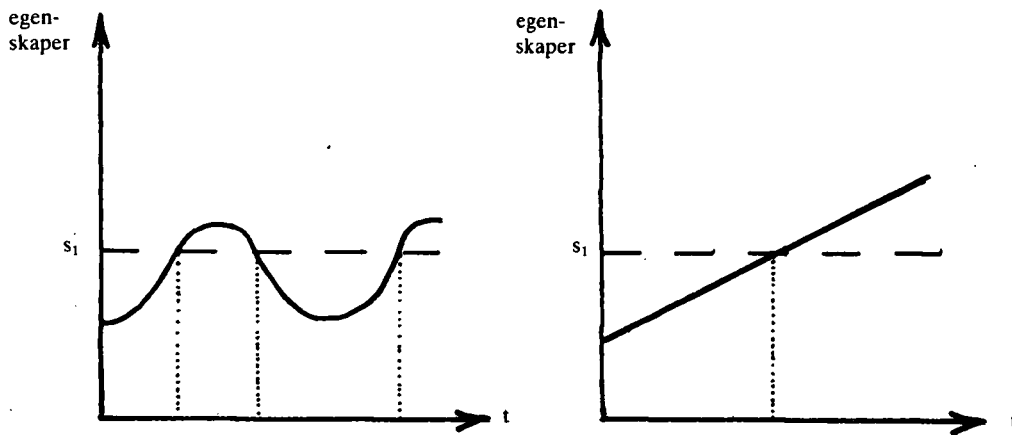
Utvecklingsteorin skulle omfatta ett slags sociala rörelselagar, som kunde göra det möjligt att förutse samhällsprocesserna. Det är viktigt att man verkligen fångar dessa processer, utan vilka samhällsstrukturerna (vad Hernes kallar "output structure") egentligen inte ger så mycket vägledning för den som vill förstå och förklara vad som sker. En enkel strukturmätning i en bestämd situation kan betyda helt olika saker beroende på hur samhällsprocessen ser ut.

Det framgår klart av den enkla figuren (fig. 2) hur viktig relateringen till samhällsprocessen är. Samma struktur (S_1) kan nämligen ingå i samhällsprocesser vilka utvecklas åt helt olika håll. För att förstå samhällsprocesserna fordras ytterligare en utvecklingsteori, som innehåller de sociala rörelselagarna.

Denna mycket korta presentation av samhällsprocessen och utvecklingsteori är avsedd som en första argumentation för nödvändigheten av en dynamisk samhällsanalys. Det är inte möjligt att förstå strukturer utan processer, och det är inte möjligt att förstå processer utan en utvecklingsteori. Innan vi går in på denna problematik är det dock nödvändigt att precisera och differentiera samhällsstrukturer.

Ett första steg i rekonstruktionen av samhällsstruktur är att dela in denna efter dimensionerna form och innehåll. Nästa steg är att klargöra de olika värdena i var och en av dessa dimensio-

Fig. 2 Cyklisk och lineär samhällsprocess

ner. Beträffande *form* ska härvid användas Scotts kategorisering av "collectivities". Sådana karakteriseras av att de omfattar "a normative structure applicable to the participants and by a behavioral structure linking participants in a common network or pattern of activities, interactions, and sentiments" (Scott 1981:15).

Vi kan således särskilja två former. Den ena är *beteendestrukturen*, som är "resultatet av mängder av människors individuella /och, måste vi här tillägga, kollektiva/ handlande bestämt av en given samhällsstruktur" (Sandberg 1975:40). Den andra är *idéstrukturen*, som utgörs av det mönster, som bildas av människors normer och verklighetsuppfattningar. Varje samhälle kan innehålla flera substrukturer av båda dessa former, som alltid förekommer tillsammans. Idéstrukturer påverkar (eller legitimerar) beteende och beteendestrukturer markerar gränser för (realiserbara) idéer.

Fig. 3 Strukturplanet

samhällsstrukturer				fysiska strukturer
inne-håll	ekon-misk	poli-tisk	so-cial	
form				
beteende-struktur				ekologiska strukturer
idé-struktur				

Vad finns det för möjligheter till differentiering av innehållsdimensionen? Tanken är att varje beteende- och idéstruktur har ett *innehåll*. Någon given indelning av detta finns inte. En möjlighet, som för övrigt anknyter till disciplinindelningens konventioner, är följande:

- *politisk struktur* som omfattar den auktoritativa fördelningen av värden för ett samhälle,
- *ekonomisk struktur* som gäller produktion och distribution av varor och tjänster,
- *social struktur* som här är ett slags residual omfattande alla övriga mänskliga relationer såsom familje- och kulturmönster.

Det ska kraftigt understrykas, att dessa innehållskategorier är analytiska. En enskild aktivitet eller idé kan samtidigt vara både politisk, ekonomisk och social. Därav följer att vad som sker i ett system kan ha effekter på de övriga (jfr Hesse 1979:395). Graden av betoning av och överlappning mellan dessa innehållsstrukturer utgör en grundval för komparation mellan olika samhällen i tid och rum. Sålunda har samhället under vissa epoker – tribal, feodal och merkantil – inte haft något särskilt ekonomiskt system, utan ekonomin har varit en funktion av det sociala systemet (jfr Guerreiro-Ramos 1980:146ff).

En ytterligare precisering av strukturerna fordrar att olika egenskaper hos dem tas fram. De resonemang som i anslutning till detta presenteras i litteraturen är ofta problematiska, eftersom de omfattar flera nivåer (jfr tex Berman 1980:213ff). En möjlig utgångspunkt erbjuder den indelning i fyra

egenskapsdimensioner, som Katz och Kahn presenterar som ett slags polariteter. Det gäller (1) stability-change, (2) uniformity-diversity, (3) clustered (organized)-random, samt (4) scarcity-munificence (jfr Katz-Kahn 1978:124ff). Till dessa ska fogas en femte dimension, som formulerad parallellt med övriga kan kallas (5) enkelhet – komplexitet.

Fig. 4. Egenskaper hos samhällsstrukturer

strukturer (innehåll) egenskaper	samhällsstrukturer		
	politiska	ekonomiska	sociala
Stabilitet – Förändring			
Homogenitet – Mångfald			
Strukturerad – Anarkisk			
Knapphet – Överflöd			
Enkelhet – Komplexitet			

Dessa egenskaper är generellt formulerade och giltiga för alla typer av strukturer. Möjligen kan man sedan finna egenskaper, som är specifika för respektive form och innehåll och även för substrukturer inom dessa. Ser vi till innehållskategorierna omfattar de olika huvudskillnader. För det politiska systemet är den "authority – citizenry", för det ekonomiska "technology – labor" och för det sociala (kulturella) "individual – community" (Bang 1983:5ff).

Problemet är att knyta dessa egenskaper till konkreta samhällen. Som Lenin framhåller: "Abstract reasoning about how far the development (and well-being) of the individual depends on the differentiation of society is quite unscientific, because no correlation can be established that will suit every form of social structure. The very concepts 'differentiation', 'heterogeneity', and so on, acquire absolutely different meanings, depending on particular social environments to which they are applied" (Lenin: Collected Works 1:412).

Samhällsstrukturer är, det ska ännu en gång betonas, resultatet (det avsedda eller oavsedda) av människors verksamhet, vilken skapar, bibehåller, förändrar och förstör strukturer (jfr Lukes 1977:9, Crozier 1982:1). Det förekommer emellertid också, att strukturer uppfattas som något från människan fristående: "This is the question of the reification of social reality". En förklaring till detta är, att människan inte förstär sin roll vid strukturernas uppkomst, utan den dialektiska relationen mellan produkt och producent har gått förlorad för medvetandet. Följden är att människan uppfattar den sociala världen som något utanför henne själv, något som hon inte har kontroll över (Berger-Luckman 1972:106ff). Till detta bidrar strukturernas svåröverskådlighet: de är inte omedelbart givna utan måste klarläggas. "Sie ist eine offene Welt, die ständig neu produziert wird und die ständig neu zu entdecken ist, die ständig neue Möglichkeiten für Handlungen eröffnet und ständig neue Grenzen setzt". (Hesse 1979:394).

2.2 Aktörsplan

För studiet av aktörer finns en uppsjö av modeller inom samhällsvetenskapen. Man kan bara hänvisa till diverse besluts- och handlingsteorier med skiftande variabeluppsättningar och tyngdpunkter. Mot denna bakgrund ska diskussionen här begränsas till sådant som är direkt nödvändigt för utvecklandet av den kontextuella modellen.

Den första fråga som kräver svar är: Vad är en aktör? Intuitivt är det enklare att ange vad som är en aktör än vad som är en struktur. Det finns också en ganska stor enighet i litteraturen om vad som konstituerar en aktör. Typiskt är att man tillskriver aktörer egenskaperna medvetenhet och förmåga till handling (jfr Söderfeldt 1975:29 och Zachariassen 1979:35 som just kontrasterar aktör och struktur, jfr också begreppet "practical consciousness" hos Giddens 1981:27, 1981a:163).

Av de båda konstituerande egenskaperna implicerar åtminstone medvetenhet att det är en individ som är aktör. Politologins studieobjekt är emellertid vanligen stora organisationer. Det är därför nödvändigt, att vi har en preliminär uppfattning om i vilka dimensioner organisationsbegreppet diskuteras i den vetenskapliga litteraturen. Det förefaller ofta som om dessa dimensioner inte hålls klart åtskilda utan på ett besvärande sätt går in i varandra vid analyser.

En första dimension arbetar med värdena monolit – koalition. Med monolit avses att organisationen uppfattas som en enhet, ett slags organism,

inriktad på växt och överlevnad. Koalitionsmodellen innebär att organisationen ses som en koalition av grupper och individer med olika intressen och målsättning. (Garner 1977:98). I den andra dimensionen finns värdena autonomi – dominans. Autonomi innebär att organisationen själv kan fullfölja sina mål, medan dominans innebär att organisationen ständigt konfronteras med restriktioner och yttre kontroll (jfr Pfeffer-Salancik 1978:257, Albrow 1980:289ff). En tredje dimension innehåller graden av avsiktlighet i organisationens verksamhet. Empiriskt anges vissa samband mellan dessa organisationsdimensioner hos olika forskare. Det finns sålunda en tendens till att sådana som företräder monolit- och autonomiaspekten söker sig till intentionsförklaringar.

Emellertid finns det inte någon anledning att fixera organisationsbegreppet i någon eller några av de åtta celler som dikotomier av dessa tre dimensioner bildar. Det kan finnas organisationer, som inom ramen för skiftande koalitioner och stark yttre press förmår uppträda med en relativt hög grad av avsiktlighet – vi skulle alltså få en koppling intention – koalition – dominans. Redan detta antyder, att blandformer av alla de slag är möjliga. Ett organisationsbegrepp, som ska vara instrumentellt, måste vara öppet. Preciseringsringar får sedan ske i anknytning till det konkreta studieobjektet. Sålunda förekommer olikheter mellan organisationer som kan hänföras till verksamhetens art (jfr Katz-Kahn 1978:144ff).

Förekomsten av en mångfald av aktörer (individer och organisationer och olika typer av organisationer) erbjuder problem för organisationsforskningen. Det är svårt att finna ett aktörsbegrepp som är generellt nog att fånga alla aktörer och samtidigt analytiskt meningsfullt. För modellresonemangets skull ska därför en annan utväg väljas här, nämligen att förenkla problemet så långt det är möjligt.

Det förefaller därvid som om en individinfallsvinkel erbjuder flest fördelar. Uppfattningen att det är försvarligt att analysera i individtermer förekommer fortfarande. Harmon företräder här en variant, som utgår från att "face-to-face"-relationer mellan två individer är den mänskliga interaktionens mest elementära fall: "the prototypical case of which all other cases are derivative". Individrelationer har, hävdar han, med framgång använts "as the primary units of analysis for a wide range of theories of history and society" (Harmon 1980:179). Argumentationen är tvivelaktig, och

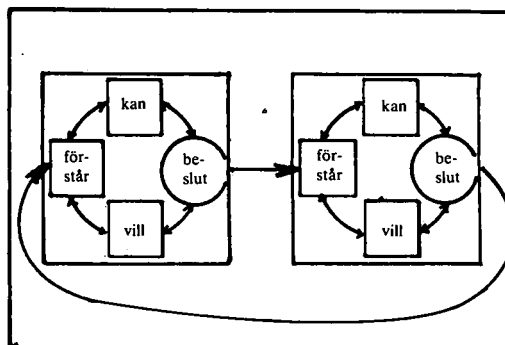
någon anslutning till detta synsätt är inte avsedd här. Individaspekten har andra fördelar, som kan motivera att den används i speciella fall.

Viktigast som argument för en individmodell är att den har stora pedagogiska fördelar. Det är helt enkelt naturligt att resonera i individtermer, och sådana ger de flesta människor en intuitiv "vardagskänsla" för problemen. Dessutom är relationen förhållandevis enkel, vilket tillåter att man arbetar med ganska många variabler vid analysen. Den fördelen är särskilt frapperande vid modellbyggen av det slag som förekommer inom rationalitetsinspirerade inriktningar av typen "public choice".

Det finns också skäl att betona, att det inte alltid är så enkelt att dra en skiljelinje mellan individ och organisation. Då det gäller organisationers inlärning hävdar Argyris, att "it is individuals acting as agents of organizations who produce the behavior that leads to learning". Organisationer kan erbjuda förhållanden vilka på ett avgörande sätt påverkar individerna. Sådana är t ex vad de uppfattar som problem, vilka lösningar de utformar, och vilka handlingar de åstadkommer. Samtidigt är det uppenbart, att individen tillför inlärningssituationen "biases and constraints", som är relativt oberoende av organisationen. (Argyris 1982:48f).

Det står därför klart, att aktörsbegreppet är utomordentligt komplicerat och fordrar relativt långtgående preciseringar för att vara direkt användbart vid empirisk forskning. Syftet med den aktörsmodell som ska presenteras här är emellertid enbart heuristiskt, dvs modellen ska kunna peka på möjliga variabler och sammanhang. Den kan inte utan vidare appliceras på organisationsanalys. Sådana direktöverföringar från lägre till högre nivåer (mikro–makro) brukar kallas mikroreduktionism.

Fig. 5 Aktörsplanet som en individrelation

Aktörsplanet ska här framställas som en relation mellan två individer. Problemet är nu att ange, vilka egenskaper individerna har och vilka processer som förekommer internt och externt. Utgångspunkten tas i ett antagande hämtat från industripsykologisk forskning. Enligt detta är "Performance = f (Ability × Motivation)". Det betyder, att individers beteende kan påverkas endera genom ability eller motivation (Kerr-Slocum 1981:116). Resonemanget ska nu byggas ut något.

Aktörens egenskaper förutsättes vara *förstå* (som innebär att aktören mer eller mindre korrekt och fullständigt registrerar sig själv och sin omgivning), *kan* (som omfattar aktörens förmåga att åstadkomma beslut och mer eller mindre verkningfull påverkan av omgivningen) och *vill* (som utgörs av aktörens mer eller mindre medvetna och explicita preferenser) (jfr Lundquist 1972:35ff). De aktuella processerna är *beslut* (problem- och konfliktlösning), *kommunikation* med andra aktörer samt *effekter* av denna kommunikation.

3. Analysnivåer

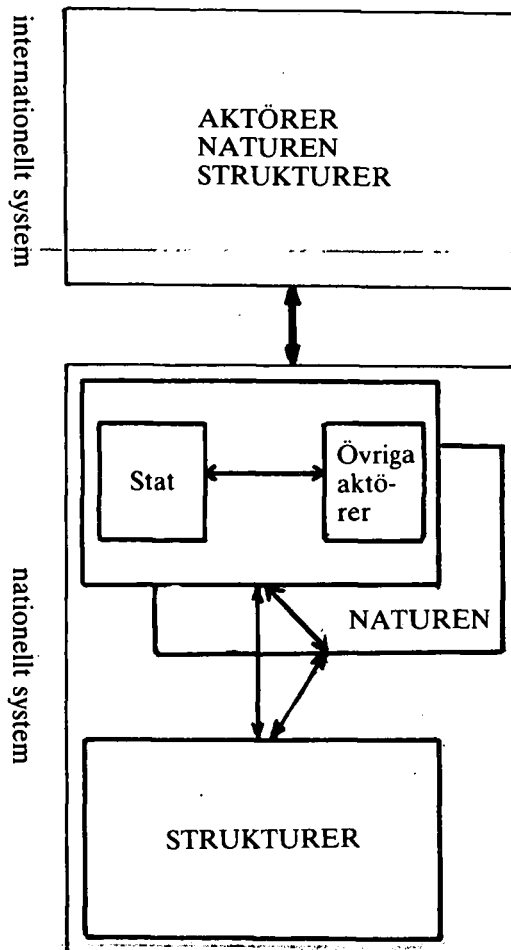
Modellbygget har så långt varit mycket generellt. Aktörsplanet har visserligen relaterats till individer, organisationer och staten, men strukturerna har inte differentierats i relation till detta. Ska modellen vara instrumentell fordras ytterligare preciseringar och differentieringar. Två sådana ska redovisas. Den första innebär en indelning i nationellt och internationellt system. Den andra utgörs av en mera detaljerad differentiering av primärt nationellt system.

3.1 Nationellt och internationellt system

I ett första steg fixeras aktörsplanets nivå till staten. I relation till utgångsmodellen (jfr 2) medför detta problem, eftersom "states necessarily stand at the intersections between domestic socio-political orders and the transnational structures within which they must maneuver for survival or advantage in relation to other states". Den moderna staten har aldrig existerat isolerad utan befunnit sig i ett system av konkurrerande stater (Skocpol 1982:17, jfr Giddens 1981:23ff).

Vad har detta förhållande för konsekvenser för modellen? Det innebär, att den måste differentieras på två delsystem, nationellt och internationellt. Båda systemen omfattar aktörer, naturen och strukturer. Definitoriskt omfattar aktörsplanet på nationell nivå staten och övriga nationella aktörer. Aktörsplanet i det internationella systemet utgörs av stater, internationella organisationer och övriga aktörer.

Fig. 6 Nationellt och internationellt system

Även om modellkonstruktionen fortsättningsvis väsentligen omfattar preciseringar av det nationella systemet, gör systemindelningen det nödvändigt att beakta internationella förhållanden, som i den moderna, genomkommunicerade världen spelar en fundamental roll för nationell politik och ekonomi.

3.2 Exempel på nivåindelning

Aktörs- och strukturnivåerna är analytiska konstruktioner, som dock har direkt empirisk relevans. Möjligheterna till nivåindelning är många och begränsas egentligen bara av analytikernas fantasi. Vad som är klart är väl individen som startpunkt och hela världen som slutpunkt. Däremellan är det fritt för olika konstruktioner.

Intuitivt kan man se att individens första strukturella omgivning är den primära gruppen: familjen eller arbetsplatsgemenskapen. Denna kan sedan vara placerad i ett större strukturellt sammanhang, t ex organisationen eller företaget där individen arbetar. Organisationen kan i sin tur vara relaterad till ett nätverk av organisationer osv. Det bör noteras att individer, grupper och organisationer kan förekomma sida vid sida som aktörer i samma strukturella omgivning.

Som illustration ska användas en uppställning, som har två dimensioner: analysnivå och modellplan (utformningen av figuren har inspirerats av Zachariassen 1979). Modellplanen är aktör och struktur (för enkelhetens skull bortser vi i resonemanget från naturen).

En indelning, som använts för förvaltningsanalys, omfattar analysnivåerna organisation, nätverk och system (Fivelsdal et al 1978:8ff). System är då all relevant omgivning, vilket kan innebära även internationella strukturer. Generellt kan man säga, att ju djupare ned i strukturhierarkin man kan komma, desto bättre förklaringar har man utsikt att uppnå. Innebörden i detta är att det alltid kan finnas djupare strukturella nivåer som påverkar aktörer, och bortser man från dessa kommer förklaringar att ha begränsad räckvidd. I ett preskriptivt perspektiv innebär det osäkerhet i bedömningen av handlingseffekter.

Fig. 7 Exempel på aktör-struktur-hierarki

analysnivå	modellplan	
	aktör	struktur
individ	1	
organisation	2	I
nätverk	3	II
system		III

Idén är att den omedelbara aktör-strukturknytningen finns mellan samma arabiska och romerska siffra. Komplikationerna är sedan åtskilliga. En är att aktörer som i figuren befinner sig på olika nivåer i konkreta fall kan finna sig på samma aktörsnivå. De har emellertid strukturella bindningar utanför denna handlingssituation, och dessa kan påverka deras handlingar. Sambandet mellan olika struktur- och aktörsnivåer kan vara utomordentligt komplicerat (jfr begreppet samhällsformation hos Poulantzas 1970). För modellbygget är det primära syftet den heuristiska insikten. Uppställningen kan användas som utgångspunkt vid rekonstruktioner av konkreta situationer.

4. Relationerna mellan aktörer och strukturer

Av det tidigare resonemanget har framgått, att den kontextuella modellen fordrar två typer av teori, nämligen *aktörsteori* och *strukturteori* (självfallet krävs också en teori om naturen, men den ska som tidigare lämnas därhän). Nu finns ytterligare ett hänsyn, nämligen relationen mellan planen. Det gäller flera olika relationer: mellan aktör och struktur, mellan natur och struktur och mellan aktör och natur. Det är relationen mellan aktör och samhällsstruktur, som här ska diskuteras. För att beskriva, förklara och förstå denna relation krävs en *förbindelsesteori*.

4.1 Grundvalen för förbindelsesteorin

För att markera utgångspunkten för diskussionen av relationsproblematiken, kan man allmänt konstatera, att "struktur" implicerar, att människors beteende formas på ett sätt som har relativt lite att göra med deras personlighet: "as long as they are 'in the structure', they act on the basis of the patterned behavior that is expected of them; they carry out roles" (Garner 1977:85). Med detta konstateras inte någon strukturell determinism, utan enbart att aktörer inte verkar i ett slags lufttomt rum.

Först ska helt kort relationen mellan aktörer å ena sidan och naturen och fysiska strukturer å andra sidan beröras. Människans förmåga att påverka naturlagarna är begränsad. Den moderna tekniken har dock vidgat det möjliga området därhän, att ingrepp i naturen kan leda till strukturella förändringar, över vilka människan inte alltid har kontroll. Naturen är en förutsättning för allt mänskligt liv.

Framställningen ska nu fokuseras på relationen mellan aktörer och samhällsstruktur. Denna kan

översiktligt beskrivas i tre moment: "Society is a human product. Society is an objective reality. Man is a social product" (Berger-Luckman 1972:79). Innebörden i detta är, att människors verksamhet ger mönster, inom vilka aktörer verkar, vilket kan ge nya mönster, som erbjuder nya förutsättningar för aktörernas verksamhet. Det sker en ständig interaktion mellan strukturer och aktörer. Giddens beskriver denna med formuleringen "duality of structure", med vilket avses att "structure is both the medium and outcome of the practices which constitute social systems" (Giddens 1981:27). Människan kan samtidigt uppfattas både som subjekt och objekt i relation till strukturerna (Sandberg 1975:36, jfr Benson 1977:3, Warren 1977:3). Lite mera differentierat skriver Hernes, att relationen kan betraktas som "how macrovariables affect individual motives and choices and how these choices in turn change the macrovariables" (Hernes 1977:514).

En väsentlig punkt är att det inte föreligger någon absolut determinism mellan struktur och aktör. Aktören har en partiell autonomi i relation till strukturerna:

Die Menschen erhalten sie durch ihre Fähigkeit, sich zu distanzieren und über sich und die Bedingungsbeziehungen, in denen sie stehen, zu reflektieren. Die aus dem Netzwerk menschlicher Interdependenzen bestehende Gesellschaft erlangt eine gewisse Autonomie gegenüber einzelnen Menschen durch ihre Unübersehbarkeit und Unkontrollierbarkeit und durch das relativ zum individuellen Wandlungstempo geringere Wandlungstempo der Figuration der Interdependenzgeflechte. (Hesse 1979:382)

Strukturerna drar inte bara upp gränser för vad aktörer på kort sikt kan uppnå, utan bestämmer också "värdet" av olika egenskaper. Förmåga att hantera pil och båge har sålunda större värde i ett jägarsamhälle än i det moderna industrisamhället. Inom denna ram spelar den individuella skjutskickligheten en roll liksom kvaliteten på utrustningen (jfr resonemang hos Lukes 1977:10, Bachrach-Baratz 1970:43f, Crozier-Friedberg 1980:38).

Av detta följer att strukturerna inte "behandlar" alla aktörer lika. Strukturer är alltså inte neutrala utan verkar till fördel för vissa aktörsegenskaper och till nackdel för vissa. Frågan är om aktörer medvetet kan utforma strukturer på sådant sätt, att de verkar till deras förmån. Detta är fullt tänkbart, men man måste också beakta möj-

ligheten av att "the bias of the system can be mobilised, recreated and reinforced in ways that are neither consciously chosen nor the intended result of particular individuals' choice" (Lukes 1974:21).

Politiken kommer därmed att handla om hur några aktörer söker bevara en för dem fördelaktig samhällsstruktur, medan andra söker förändra den i en för sina syften gynnsam riktning (jfr Crozier-Friedberg 1980:53). "It is important to note the asymmetries that usually exist in the capacities of groups to change the choice parameters for each other, and particularly their impact on the probability of social conflict" (Hernes 1977:518).

En aktörs möjligheter att från grunden omforma en makrostruktur torde vara begränsade. Det är sannolikt enklare för staten än för individer och smågrupper att påverka den totala samhällsstrukturen. Att en grupp inom en organisation kan forma dess struktur på ett sätt, som främjar gruppens syften, är välkänt från vardagliga sammanhang. Det är inte svårt att finna motsvarigheter på makronivå, såsom rösträttsregler, egendomslagstiftning eller beskattningsprinciper. För styrningsteorin torde en central fråga vara om och hur aktörer kan påverka strukturer på sådant sätt, att styrningsrelationen påverkas.

Påverkansrelationen från aktörer till strukturer kan ses som en automatisk registrering, som i och för sig inte förutsätter medvetenhet hos aktörer (jfr Benson 1977:3). Strukturer är ju det avsedda eller oavsedda resultatet av aktörers verksamhet (jfr Hernes 1977:15). Aktörer kan sedan i varierande grad vara medvetna om strukturernas förekomst och ha större eller mindre kapabiliteter för att manipulera dem och därmed påverka sina relationer till andra aktörer.

4.2 Strukturers påverkan av aktörer

Analysen ska nu fokuseras på relationen i riktning från strukturer till aktörer. Det är här inte frågan om någon automatisk registrering. Problemet kan istället formuleras: Vad hos aktörer påverkas av strukturer, och hur sker denna påverkan? Som underlag för att besvara frågans första del – vad som påverkas hos aktörerna – ska användas den enkla, individcentrerade analysmodellen (jfr 2.2). Av denna framgår, att följande variabler kan påverkas:

- aktörsegenskaperna förstår, kan och vill
- processerna beslut, omgivningskommunikation och effekter

Nästa steg är att besvara frågans andra led: hur sker strukturernas påverkan av aktörerna? Olika analysinriktningar ger olika svar. Det finns skäl att ett ögonblick dröja vid den marxistiska diskussionen, eftersom den ägnat frågan stort intresse. Man skulle då kunna säga, att med ett marxistiskt synsätt sker strukturpåverkan genom klasserna. Vad innebär denna påverkan för aktörerna? Ett sätt att illustrera detta är att återge några synpunkter på statens autonomi i relation till olika klassförhållanden. Miliband hävdar sålunda, att i ett samhälle med en klass med stark ekonomisk, politisk, social och kulturell hegemoni är statens handlingsmöjligheter mycket begränsade, medan staten i ett samhälle där den dominerande klassens hegemoni hotas av andra klasser kan ha en autonomi, som sträcker sig till en punkt där "it may assume 'Bonapartist' and authoritarian forms, and emancipate itself from constraining constitutional checks and control" (Miliband 1983:61).

Klassanalysen erbjuder emellertid bara ett trubbigt instrument, som är tillämpligt enbart på makronivå och då företrädesvis i ett stort förändringsperspektiv. För att kunna samla upp och precisera mångsidigheten i strukturpåverkan fordras ett mera differentierat instrument. Det måste vara möjligt att påvisa var och hur påverkan sker, vilket innebär att påverkansströmmarna måste kunna relateras till aktörsvariablerna.

En snabbkiss som kan tjäna som utgångspunkt för vidare konstruktion erbjuder Strauss, som studerar förhandlingar och som betonar, att sådana alltid utspelas i en social miljö. Han konstaterar därvid, att de strukturella förhållandena "affect the actions of the negotiating parties, the aims they pursue through negotiation and alternative models of action, their tactics during the negotiations, and, undoubtedly, the outcomes of the negotiations themselves – which in turn may affect not only future courses of action but also the social settings themselves" (Strauss 1978:235, jfr Hernes 1977:517).

Frågan är sedan: hur ser påverkansströmmarna ut? En utväg är att beskriva dem som tre, åtminstone analytiskt särskiljbara, strömmar, nämligen *socialisation*, *information* och *restriktion*.

För att förstå hur strömmarna överför "strukturkraven", måste man knyta dem till aktörsvariablerna. Analysens begränsningar ska kraftigt understrykas: vad som är möjligt att åstadkomma med dessa enkla hjälpmedel är en illustration till hur strukturpåverkan ska kunna analyseras. Var och en av strömmarna ska nu diskuteras i relation till aktörsvariablerna:

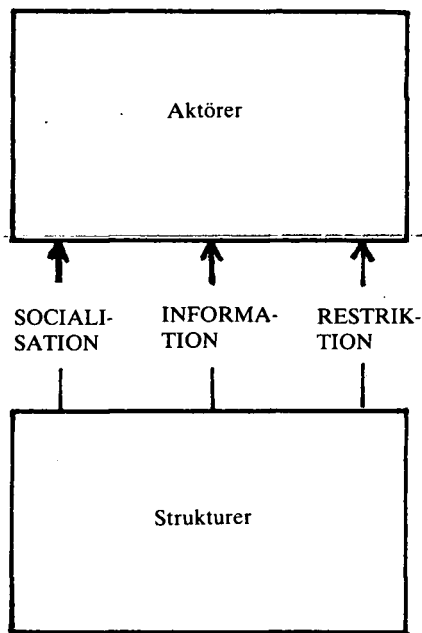
SOCIALISATION formar aktörens *förstå* och *vill* och påverkar genom dessa hans *kan*. Sambandet kan förefalla enkelt, men den mikroreduktionistiska ansats, som här tillämpas, döljer i viss mån problemen med denna ström. Att individer socialiseras in i grupper, organisationer och samhället är ställt utom allt tvivel; ämnet är behandlat i en omfattande vetenskaplig litteratur. Mera tveksamt är vad som gäller för organisationer. Socialiseras de genom sina medlemmar? Det är möjligt, men man möter här den vanliga ömsesidigheten: organisationer har en stor socialiseringspotential.

Vad innebär socialiseringen mera konkret? Svaret är, att "when a person enters a social system, he encounters a body of theory which more or less implicitly sets out not only the 'way the world is', but 'who we are', 'what we are doing', and 'what we should be doing'" (Schon 1971:34). Motsvarigheten i marxistisk analys är klassmedvetenheten.

Socialiseringen kan leda till att aktören får en verklighetsuppfattning, som är felaktig eller ofullständig. Resultatet av detta är att aktören inte kan få en rimlig föreställning om sambandet mellan sina handlingar och effekterna av dem. Emellertid får man inte uppfatta människan som fullständigt determinerad av sin miljö. Till en början kan hon ändra sin verklighetsuppfattning. Denna förmåga beror på de unikt mänskliga egenskaperna medvetenhet och självreflektion, som gör att vi åtminstone i någon grad är medvetna om vad vi gör och har förmåga att reflektera över det. Med en lyckad formulering av Bellone kan vi "be conscious of our consciousness" (Bellone 1980:13f). Det har sagts att grunden för detta är språket – "the naming of objects and phenomena" – som "permits us to *reflect* upon, temporarily to stand apart from, immediate events", och som ger oss "the capacity actively to choose whether (and what kind of) response is called for" (Harmon 1980:180f).

Under sitt liv genomgår individen ett antal socialiseringar, som mer eller mindre särskiljbara lagras på varandra. Ett levnadsförlopp innehåller ett antal roller – barnet, skoleleven, familjeförsörjaren, föräldern osv – som kräver en socialisering. Alla individer har ett stort antal roller, av vilka det också finns politiska, tex att vara medborgare, väljare och klient. Ibland uppfattas dessa roller "mediate the impact of political culture on the overt and subjective behavior of individuals in the political process" (Hopkins 1975:246).

Fig. 8 De tre påverkansströmmarna

INFORMATION ger aktören kunskap om strukturerna. Aktören kan endera hämta den direkt från strukturerna genom observation eller få den genom andra aktörer. Strukturerna i sig kan definitivt inte informera någon. Informationen kan sedan ha olika egenskaper, t.ex. att den kan vara mer eller mindre fullständig och korrekt.

Hur påverkas aktörer av information? Mera precis påverkar informationen aktörens *kan*, genom att den ger honom kunskaper om omgivningen. Då *kan* förändras är det möjligt, att även *förstår* och *vill* påverkas. Om aktören på detta sätt får en ny bild av verkligheten, kan det leda till att han kommer att nytolka inkommande information, något som kan medföra att han tar sina värderingar under omprövning. I förlängningen av detta kan aktörens handlingsmönster förändras. Jämför man informationens inverkan med socialiseringens gäller, att den förstnämnda innebär en mera aktiv och medveten insats från aktörens sida. Man kan också få situationer, där information och socialisation motverkar varandra. Sådana kan innebära, att aktören bryter sig ut ur ett visst mönster.

Information har länge varit ett viktigt område inom både politologi och organisationsteori. Orsaken är förstås aktörsperspektivets dominans.

Man finner mera sällan framställningar, som explicit relaterar informationen till ett strukturellt perspektiv.

RESTRIKTION hindrar i vår modell aktören att fatta vissa beslut, att vidta vissa åtgärder och att uppnå vissa effekter. Ser vi till handlingar och effekter, är det enklast att förstå hur fysiska strukturer fungerar som restriktion. Man kan inte åstadkomma handlingar eller uppnå effekter, som står i strid med naturlagarna.

Av samhällsstrukturerna fungerar beteendestrukturer som restriktion genom att aktörer, som försöker verka i motsättning till samhällets dominerande maktstruktur, sannolikt kommer att misslyckas. Även normstrukturer kan fungera som restriktion. Aktören uppfattar då vissa beslut och handlingar som otillåtna. Här kan finnas ett samband mellan idé- och beteendestruktur, såttillvida som aktören anpassar sig till normer av fruktan för sanktioner. Man kan också föreställa sig att socialiseringen givit aktören normer, som han följer utan att reflektera.

Restriktionsproblemet presenteras enklast på denna mycket generella nivå. Det är sedan svårt att säga något som gäller allmänt, eftersom restriktioner "are always linked to concrete and specific problems and solutions, situations, and actors" (Crozier-Friedberg 1980:259). Grundläggande påverkar restriktionerna aktörens *kan*.

Som framgått av diskussionen av de enskilda strömmarna, är det uppenbart, att det föreligger samband dem emellan. Ett sådant är att information kan upplösa en restriktion. Det innebär konkret, att aktören genom sin kunskap om strukturerna kan verka på sådant sätt, att restriktionen inte drabbar honom. Dessutom kan han undvika att vidta åtgärder, som står i direkt motsättning till strukturerna. Information kan också påverka socialiseringen, genom att den ger aktören ett material att reflektera över. Därmed försvinner en del av förutsättningarna för en samhällsstrukturell determinism. Ser vi till en eventuell biologisk determinism finns inte heller någon sådan. Endast i liten utsträckning styrs människan av instinkter. Det är alltså ungefär samma problem som man haft då man diskuterat huruvida arv eller miljö spelar störst roll för en människas utveckling.

Avslutningsvis ska betonas, att det inte är strukturerna, som aktivt befördrar dessa strömmar. Endast aktörer har medvetenhet och handlingsförmåga, och det är genom sin verksamhet, som

de aktiverar strömmarna. Ett särskilt problem i detta sammanhang är att aktören inte behöver vara medveten om att han är utsatt för strukturell påverkan. Ser vi till restriktion gäller to m, att "the environment of an organization can affect an organization's outcomes without affecting its behavior" (Pfeffer-Salancik 1978:62f). Socialiseringspåverkan är utomordentligt svår att genomskåda för individen, som ju s a s växer in i sin roll. Det är därför leninister med sådan kraft förfäktar nödvändigheten av att ersätta den borgerliga medvetenhet, som de anser omfattas av arbetarklassen i kapitalismens samhälle, med ett socialistiskt klassmedvetande.

4.3 Förklaringsproblem

Det finns nu underlag för en översiktlig diskussion av förklaringsproblem på olika analysnivåer. Hur förklarar man att en aktör handlar på ett visst sätt? Om man väljer Elsters typologi föreligger tre olika typer av vetenskapliga förklaringar. Det gäller *intention*förklaringar (teleologiska förklaringar), som förklarar en verksamhet med aktörens mål eller syften, *orsaks*förklaringar (kausala förklaringar), som resonerar i termer av orsak och verkan, samt *funktionella* förklaringar, som förklarar en verksamhet med att den fullgör för systemet nödvändiga funktioner (Elster 1977:98).

Kan dessa förklaringstyper relateras till nivåerna i den kontextuella modellen? Det förefaller rimligt att skilja mellan två fall:

- (1) Sambandet mellan aktörens egenskaper och beslut förklaras intentionellt, dvs utifrån att aktören vill något med sitt beslut (samma förklaringstyp gäller för relationen mellan beslut och handling).
- (2) sambandet mellan aktörens handlingar och effekterna av dessa förklaras kausalt.

Vad som sedan återstår att förklara är varför aktören har de egenskaper han har. Förutsätter vi en total strukturell determinism, gäller här en orsaksförklaring. Råder istället total voluntarism, måste förklaringen sökas intentionellt. Som framgått av resonemangen ovan, är det alltid frågan om blandformer, där den ena eller andra faktorn kan överväga för olika personer och i olika situationer. Aktören har medvetenhet och förmåga till självreflektion men är samtidigt bunden av strukturer.

I typologin ingick också en tredje förklarings-typ, nämligen funktionella förklaringar. Elster hävdar att sådana inte är användbara vid samhällsvetenskaplig analys (Elster 1977:98f, 106ff).

Detta kommer att diskuteras nedan i samband med analysen av den dynamiska aspekten (jfr 5.3).

5. Det dynamiska perspektivet

Händelser som för individer förefaller meningslösa, slumpmässiga och oförklarliga kan förstås i ett sammanhang av större strukturer och långsiktiga historiska processer (Garner 1977:14). Därmed har detta avsnitt motiverats.

Grundläggande skiljer man på naturprocesser och samhällsprocesser (historiska processer). Det kan då konstateras, att naturen omfattar ett stort antal cykliska processer, som således är förutsägbara. Så är inte nödvändigtvis fallet med människans historia. Visserligen är människan själv en biologisk varelse, men hennes biologiska förändring utspelas mot bakgrund av historisk förändring, som hon själv medverkar till att skapa, och som efterhand kommer att präglade henne (Garner 1977:5ff).

Så långt har resonemanget nära anknutit till individen och hennes utveckling i samhället. I fortsättningen kommer diskussionen att hållas på en nivå närmast applicerbar på relationen mellan stat och samhälle. Analysobjekt är genomgående samhällsstrukturer och aktörer.

5.1 Utvecklingsmönster

Om man väljer att starta i den voluntaristiska historieteorin, finner man en extrem, som menar att "there is no historical determination of any kind, only a succession of specific events, produced by a combination of chance and will, whose outcome is altogether uncertain. Accident rules." Denna uppfattning är emellertid lika orimlig som dess motsats, den totala determinismen, "simply because there is always *some* degree of determination in history, if only in terms of time and space" (Miliband 1980:2, jfr Giddens 1981:64).

Man kan möta motsättningen mellan dessa båda extremer på olika plan. En yttring av denna motsättning, som kan verka som ett memento för hela analysen, rör relationen mellan empirisk och preskriptiv forskning:

It appears that human beings thinking about social change wish to hold the historical determinism that to many seems the necessary basis for any objective science of human society. But at the same time they wish to affirm the dictum that through scientific knowledge there comes prediction and, through prediction, control. (Warren 1977:2).

Som framgått av den tidigare framställningen är ståndpunkten i detta arbete, att strukturerna på olika sätt påverkar aktörerna, men att aktörerna har varierande grader av autonomi. Syftet är nu att försöka uttrycka detta i ett tidsperspektiv.

Ett tillvägagångssätt är att söka relatera autonomi till olika historieteoretiska perspektiv. Som startpunkt ska väljas evolutionismen, som i ny tappning kommit att inta en plats i samhällsforskningen. Nyevolutionismen, som arbetar med ett slags empiriska generaliseringar, hävdar att det finns ett grundläggande mönster i den historiska utvecklingen, vilket framträder, om man ser historien i ett mycket långt tidsperspektiv (tiotusentals år). Mönstret innebär, att mänskliga samhällen inte utvecklats cykliskt eller slumpmässigt utan kumulativt och i en bestämd riktning.

De mönster nyevolutionismen pekar på är sådana som att människorna blivit allt fler, att de expanderat till nya områden och nya omgivningar, att teknologin blivit mera avancerad, och att produktionen av varor och tjänster har ökat. Mera generellt kan detta uttryckas i att det skett en fortgående ökning av de sociala strukturernas skala och komplexitet (Lenski 1976:136ff, jfr Garner 1977:190ff).

Miliband har försökt skissera en historieteori, som har individens möjligheter att påverka utvecklingen som centralt perspektiv. Han arbetar därvid på två utvecklingsnivåer, som har olika tidshorisont. Den ena, som han kallar "transgenerational history", omfattar rörelser, trender och tendenser, vilka kan sträcka sig över århundraden. I detta perspektiv spelar individuella insatser mindre roll och kan som mest fördröja eller accelerera den allmänna utvecklingslinjen. Vad han föreställer sig här är samhällsformationernas utveckling med materiell bas och klasser som drivkraft. Den andra nivån är "generational history", som spänner över tidrymder upp till ett sekel. På denna kan individuella insatser vara av betydelse för utvecklingen.

Mellan dessa båda historiska nivåer föreligger enligt Miliband ett samband. Innebörden i detta är, att "transgenerational history" i hög grad påverkar "generational history" fastän på vägar, som är indirekta, komplicerade och ofta svåra att spåra. Den transgenerationella historien erbjuder "a framework, a spectrum, a terrain in which the actions, events, and episodes of generational history occur; and it 'determines' to a very considerable degree not only the outcome of occurrences but also, so to speak, the occurrence of occur-

ces". Frågan om påverkan i motsatt riktning, dvs om den generationella historien på ett avgörande sätt påverkar den transgenerationella, finner Miliband mera problematisk. Hans tes är närmast att det på lång sikt föreligger ett slags determinism (Miliband 1980:14ff).

Miliband resonerar i en kontextuell modell. En sådan är nödvändig, om man ska kunna förstå och förklara historisk utveckling: "The conception of duality of structure, operating in and through the (bounded) knowledgeability of human actors, is crucially important in avoiding the twin pitfalls of objectivism and subjectivism in explaining social reproduction" (Giddens 1981:64). Hur ska detta utformas som en modell? Hesse ger de grundläggande dragen:

Die als menschliches Interdependenzgeflecht verstandene Gesellschaft ist anfangs- und endlos. Das Geflecht der Interdependenzen ist das „Medium in sich die Individualität der Einzelnen entfaltet“. Es eröffnet Handlungsmöglichkeiten und setzt Grenzen. /- - / Das Interdependenzgeflecht ist nicht zweckvoll konstruiert, es ist konfliktreich und nimmt keine naturgesetzliche Entwicklung. Es ist total und unübersehbar, es wird ständig neu produziert und ist ständig neu zu entdecken. (Hesse 1979:394).

Hesse förefaller i varje fall inte se några mönster, men han markerar att strukturerna erbjuder möjligheter och sätter gränser. En ännu klarare markering på denna punkt gör Crozier och Friedberg (1980:248), vilka hävdar att "history and society must be understood as a creation, a human invention, and our social constructs are, and can be, nothing other than contingent".

För att komma vidare måste vi söka utveckla vad Hesse uttrycker som att strukturerna öppnar handlingsmöjligheter och sätter gränser, eller som Miliband diskuterar i termer av "determination" och "contingency" (Miliband 1980:15). Det är ämnet för nästa avsnitt.

5.2 Tvingande och möjliga handlingar

Perspektivet skiftar nu till aktören. Utgångspunkten är att det oftast inte finns någon automatik i aktörers reaktioner på omgivningen, utan de kan välja mellan flera alternativ. Det är frågan om när de kan välja och när de är tvungna som är av intresse i detta sammanhang.

En enkel modell ska nu skisseras. Den omfattar två typer av handlingar, som har olika relation till strukturerna. Den ena kallas *tvingande* och den

andra *möjliga* handlingar. Begreppens närmare innebörd ska diskuteras nedan. En intuitiv uppfattning om betydelsen kan man få genom en analogi till skillnaden mellan "labour" och "work", som går ut på att "labour is effort exerted to obtain the objective necessities inherent in the process of production" (tvingande handlingar), och "work is effort freely exerted in the pursuit of self-actualization" (möjliga handlingar) (Guerreiro-Ramos 1980:152). Vi ska nu se närmare på vad de båda handlingstyperna innebär:

STRUKTURELLT TVINGANDE HANDLINGAR är sådana som leder till effekter som är nödvändiga för att ett system ska kunna upprätthållas. Om ett visst system ska kunna bibehållas i en viss utformning (t ex en samhällsformation med visst produktionssätt och viss utformning av produktivkrafter, produktionsrelationer, klasser och stat – för att illustrera meningen med en marxistisk modell) kan inte dominerande aktörer handla på sådant sätt, att systemets grundläggande strukturer genomgående motverkas. Tvärtom, de måste handla så att strukturerna upprätthålls. Synsättet kan illustreras med följande citat hämtat från debatten om de västerländska systemens "ungovernability":

Soziale Systeme sind "unregierbar", wenn sie durch die Regeln, die ihre Mitglieder befolgen, die Funktionsgesetze verletzen, denen sie unterliegen, oder wenn sie nicht so handeln, dass sie zugleich funktionieren. (Offe 1980:313).

Det kan i varje ögonblick förekomma handlingar som inte ger strukturerna det nödvändiga stödet eller som direkt motverkar dem. Att så sker kan bero på att aktörerna saknar korrekt och fullständig information om strukturerna och om effekterna av sina handlingar, eller att de saknar de nödvändiga kapabiliteterna. Dessutom kan det finnas aktörer som medvetet agerar för att förändra samhällsstrukturen. Denna opposition har dels strukturerna, dels de dominerande aktörerna mot sig.

Ett fundamentalt problem då det gäller dessa tvingande handlingar är strukturernas stabilitet. Olika samhällstyper har olika förändringspotential. Man kan föreställa sig, att isolerade samlar-, jägar- och jordbrukssamhällen är mera statiska än industrisamhället. Instabilitet kan ha många orsaker: naturen ändras och ger nya problem, innovationer ger nya möjligheter, osv. I många samhällen kan förändringen störa en cyklisk utveckling,

t ex i ett jordbrukssamhälle, där man något år kan få dåliga skördar. I andra samhällen kan förändringen vara av en mera kumulativ natur. Ett fenomen, som ofta diskuterats i marxistisk litteratur, är situationer, i vilka härskande klasser söker hävda strukturer som håller på att bli obsoleta och som inte går att upprätthålla på längre sikt.

Beteendestrukturer och idéstrukturer förändras mer eller mindre parallellt. Idéstrukturer är härvid också av betydelse. Det finns normalt hos samhällseliter en medvetenhet om vilka handlingar som är tillåtna respektive förbjudna. Vid 1900-talets början var man i Västeuropa mycket försiktig med offentliga ingrepp som berörde äganderätten, medan sådana ingrepp senare blivit mycket vanliga. Med tillväxten av jämlikhetsideologin har diskriminerande åtgärder av det slag som förekom i den gamla fattigvårdslagstiftningen blivit mindre vanliga (jfr Lindgren et al 1971:78).

Genomgående finns ett kunskapsproblem. Det är långt ifrån säkert, att aktörer uppfattar strukturförändringar korrekt. Därför har dessa inte något automatiskt genomslag hos aktörerna. Detta gäller även tvingande handlingar. Huruvida det finns ett mönster i dessa tvingande handlingar är svårt att generellt besvara. När en handling lett till vissa effekter binder de upp eller ger nya möjligheter för framtida handlingar. Den omedelbara effekten av att handlingar sätts in är att resurser läses och inte utan vidare kan frigöras för andra handlingar. Det är förmodligen i förhållanden av detta slag som en nomotetisk samhällsvetenskap ska ta sin utgångspunkt.

STRUKTURELLT MÖJLIGA HANDLINGAR är de handlingar som en aktör kan vidta utöver de tvingande. Om det är möjligt med aktivitet utöver den som krävs för strukturens upprätthållande innebär det att strukturen medger aktören en viss autonomi. I vad mån aktören kan utnyttja handlingsfriheten beror på handlingsförmågan. Olika aktörer kan därför förmodas ha olika stor autonomi. Förmågan att verka inom ramen för autonomin beror också på aktörens målsättning. Är de mycket flexibla ökar autonomin genom att aktören snabbt kan anpassa sig till växande förhållanden (jfr Dror 1978:136f).

Området för strukturellt möjliga handlingar är inte konstant. Som exempel kan vi välja människans relation till naturen. Naturvetenskapernas utveckling har givit människan ökad kontroll över naturen. Samtidigt har en teknologitillämpning, som resulterar i miljöförstöring, begränsat auto-

nomin genom att den har orsakat krav på nya strukturellt tvingande handlingar, nämligen sådana som fordras för att människan ska kunna vistas i den förstörda miljön.

Det finns nu underlag för att skissera en modell, med vars hjälp det är möjligt att illustrera samband mellan begreppen tvingande och möjliga handlingar i ett dynamiskt perspektiv. Modellens ambitioner är enbart pedagogiska, och målsättningen är att den ska kunna förmedla heuristiska insikter om dessa fundamentala sammanhang.

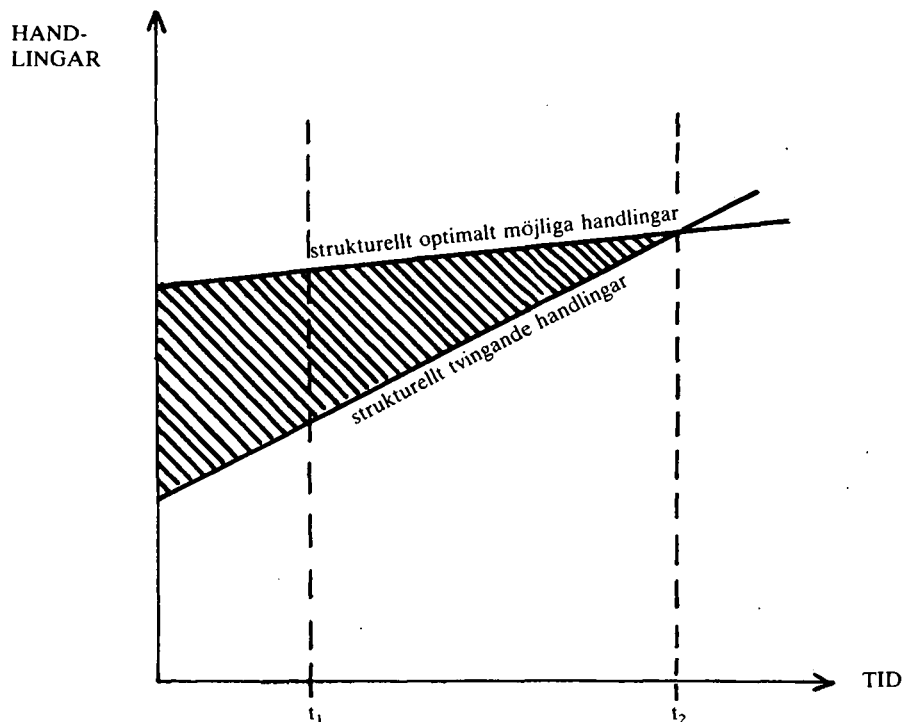
Fig. 9 återger en aktörs handlingsfrihet över en viss tidsperiod. Två tidpunkter har markerats: nämligen t_1 och t_2 . Vid t_1 har aktören ett mycket stort handlingsutrymme, medan strukturerna helt avgör vid t_2 . I sistnämnda fallet återstår för aktören inte något annat än tvingande handlingar (jfr resonemanget hos Lukes 1977:9f). Ett särskilt förhållande, som inte framgår av illustrationsättet, är att det inte är likgiltigt var inom handlingsområdet och med vilken effekt som aktören verkar. Effekterna av handlingarna har nämligen struktu-

relle följder, dvs de ändrar positionerna för vad som är tvingande respektive möjligt.

Betraktar man utvecklingsförloppet forskningsstrategiskt, framgår det tydligt, att analys av aktörsegenskaper är viktig vid t_1 , medan den är av mindre intresse vid t_2 , där det enda problemet är om aktören förmår upprätthålla strukturen eller inte – en i och för sig inte obetydlig problematik. Saknar aktörerna vilja och/eller förmåga att vidta tvingande handlingar kommer systemet småningom att kollapsa: Aktörerna får då starta i en ny struktur, där deras egenskaper kan få en helt annan vikt och innebörd än i den tidigare strukturen. Ser man figuren som hela samhällets utvecklingsprocess, kan skärningspunkten mellan de båda linjerna utgöra vad marxister skulle kalla en revolutionär situation (jfr Lundquist 1982:88ff).

Metoden vid analys av aktörsautonomi är på intet sätt given. Det har förekommit försök, speciellt från vulgärmarxistiska inriktningar, att teoretiskt bestämma statens autonomi i en bestämd situation. De resultat man uppnått har varit föga imponerande. Komplexiteten kring aktörsauto-

Fig. 9 En aktörs autonomi i ett tidsperspektiv

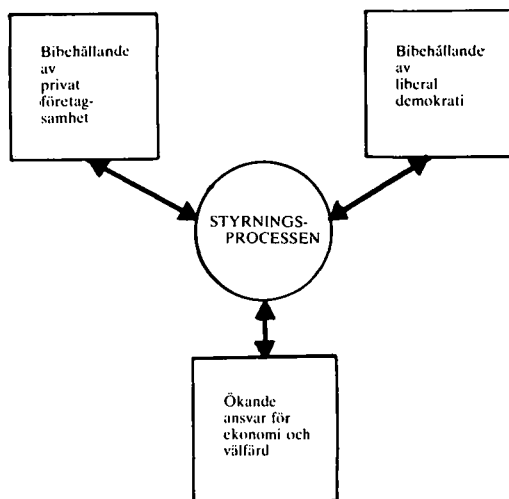
nomi på samhällsnivå är ofta så oerhörd, att analysen är hänvisad till någon form av reduktionism. Frågan är om det är möjligt att teoretiskt lösa problemet. Skocpol menar sålunda, att analysen av statens autonomi "can be realized only in truly historical studies that remain sensitive to structural and conjunctural changes over time within given policies" (Skocpol 1982:25f).

5.3 Exemplifiering av modellen

Detta avsnitt ska ta upp två exempel på hur utvecklingsmodellen kan användas. Det första är ett försök att visa vad som kan vara tvingande handlingar i ett system av bestämd typ. Det andra exemplet vill illustrera relationen mellan aktörsaktiviteter och strukturella imperativ i en bestämd historisk situation. Det ska understrykas, att resonemangen är markant tentativa.

Fokuserar vi på de liberala demokratierna i de avancerade högindustrialiserade samhällena, förefaller det rimligt att anta, att såväl ekonomisk och social som politisk struktur påverkar aktörernas beteende och idéer. Vi är då direkt intresserade av vilka tvingande handlingar som aktörerna i dessa system måste vidta för att garantera systemets upprätthållande. Ett intressant försök att precisera dessa handlingar finner man i ett arbete av Scharpf:

Fig. 10 Strukturella imperativ i den liberala demokratin

Det är framför allt tre strukturella imperativ (hänförbara till respektive den ekonomiska, politiska och sociala strukturen) som Scharpf tar upp till diskussion, nämligen

- "the continuation (or re-establishment) of a private enterprise system operating within relatively free national and international markets for goods and services, capital and labour, raw materials and technology"
- "the continuation (or re-establishment) of liberal-democratic political systems characterized by the constitutional limitation and institutional fragmentation of governmental powers, by competitive party systems, active interest groups, a free press and relatively unregulated mass media"
- "the increasing responsibility of the state for the functioning of the economy, for the social welfare of the population and for the provision of all services not adequately supplied by the private enterprise system". (Scharpf 1977:339f)

Om samhället ska bibehålla den liberaldemokratiska, politiska strukturen, den kapitalistiska ekonomin och den välutvecklade välfärdsstaten, kan staten på sikt inte verka på ett sätt som systematiskt står i motsättning till dessa tre strukturella nivåer. Inom ramen för var och en av de tre strukturkraven föreligger sedan ett antal handlingsmöjligheter. I vad mån dessa utnyttjas beror på aktörernas vilja och förmåga. Det ska också noteras, att det inte föreligger någon absolut stabilitet hos dessa strukturer. De är tvärtom hela tiden utsatta för förändringspress, varför det fordras aktiva ingrepp för att bibehålla dem.

Det är också möjligt att prioritera ett eller flera av dessa strukturkrav, beroende på vilket av dem aktören värderar högst. Med den normativa utgångspunkten i denna undersökning skulle därmed det liberal-demokratiska politiska systemet ligga fast, medan övriga strukturkrav skulle kunna utformas på sådant sätt, att respektive struktur medverkar till en demokrati, som ger den enskilde optimal möjlighet att själv råda över sin livssituation.

Någon automatisk systemreaktion på en verksamhet som inte förmår genomföra de tvingande handlingar som är nödvändiga för att upprätthålla dessa strukturer är det på intet sätt frågan om. Istället är det samhällsmedlemmarna – individerna, väljarna, intresseorganisationerna, partierna osv – som reagerar och söker åstadkomma en

regeringsmakt, som bättre lyckas uppfylla strukturkraven.

Det andra exemplet är hämtat från en framställning av den federala förvaltningens i USA utveckling mellan 1877 och 1920. Under perioden skedde betydande samhällsförändringar, vilka till stor del kan förklaras såsom effekter av industrialiseringen. Detta ställde krav på statsapparaten som denna inte kunde uppfylla, och ett organiseringsarbete startade.

-Nu hävdar-Skowronek, att omgivningsförändringar bara var stimuli för institutionell förändring. Man kan därför inte se uppbyggnaden av en ny administration som en automatisk anpassning till ändrade förhållanden. Organiseringen beror på hur "government officials" reagerar på strukturkraven. Uppmärksamheten bör därför riktas mot deras kamp för att vinna eller bevara politisk makt och institutionella positioner, när den gamla administrationen satts ifråga. "These struggles were the critical factor intervening in and mediating our administrative response to industrialization" (Skowronek 1982:4f, 8f, 12).

Ett genomgående drag i Skowroneks genomgång är att han samtidigt söker beakta aktörer och strukturer. Uppbyggnaden av den nya administrationen kan därför förklaras med "developmental imperatives and the struggle for institutional power". Denna dualism bör återigen betonas: "State building is prompted by environmental changes, but it remains at all times a political contingency, a historical-structural question" (Skowronek 1982:10, 285).

Frågan om användbarheten av funktionella förklaringar utvecklades inte i förklaringsavsnittet ovan (4.3). Det finns skäl att välja Skowronek som utgångspunkt för en kort kommentar. Han tar explicit avstånd från möjligheten att förklara utvecklingen av statsorganiseringen funktionellt. Sådana förklaringar ger bara en missvisande bild av skeendet. Vad det istället gäller är en politisk kamp inom strukturellt givna gränser (Skowronek 1982:viii, 4f, jfr Giddens 1981:16f).

Institutioner i ett samhälle tillkommer, består eller försvinner, och detta kan inte förklaras enbart funktionellt. Det faktiska skeendet är nämligen mera komplicerat. Man kan helt enkelt inte bortse från att "they come about *historically*, as a result of concrete conditions that have in every case to be directly analyzed" (Giddens 1981:18). Vad som finns att tillgå vid sådana analyser är intentions- och orsaksförklaringar.

Det finns emellertid ett användningsområde för

funktionella förklaringar, som kan vara värt att dröja vid ett ögonblick. Man har nämligen menat, att funktionella förklaringar kan användas i heuristiskt syfte (jfr Wright 1983:14). Innebörden i detta är, att de funktionella förklaringarna kan visa på gränsvärden, vid vilka det empiriska sökandet efter förklaringar kan starta. Annorlunda uttryckt kan de ge en ungefärlig uppfattning om vilken förklaringen kan vara.

Med detta synsätt blir funktionella "förklaringar" ett slags-sökmetod-för-preliminära-avgränsningar. Hur detta praktiskt kan gå till ska inte utvecklas här. Man kan bara peka på en möjlighet, nämligen att "system needs" används såsom "counterfactual argument" (Giddens 1981:18f). Den faktiska utvecklingen måste i vilket fall som helst förklaras med orsaker eller intentioner. Att aktörer kämpar om maktpositioner är inte tillräckligt som förklaring. Man måste också kunna förklara hur deras *förstå*, *kan* och *vill* påverkas av samhällsstrukturen.

Det finns nu anledning att återvända till frågan om historiens lagbundenhet och en nomotetisk samhällsvetenskap (jfr 5.1). Här finns naturligtvis motstridiga uppfattningar. Hesse menar, att själva tesen om växelverkan mellan aktör och struktur är oförenlig med en rad av förutsättningar för deterministiskt präglade utvecklingsteorier, såsom idén om ett naturligt tillstånd, en lagbunden utveckling och en bestämd människonatur (Hesse 1979:384). Alternativet till både determinism och voluntarism kan formuleras på följande sätt:

Human behavior is always the expression and consequence of freedom, no matter how minimal that freedom may be. It reflects choices made by the actor in order to take advantage of available opportunities within the framework of constraints imposed upon them. For this reason, behavior is never entirely predictable, since it is not determined but, on the contrary, always contingent. (Crozier-Friedberg 1980:19)

Detta hindrar i och för sig inte, att en evolutionsteoretiker som Lenski kan ha rätt då han hävdar att "there is a striking long-run directionality in the development of social structure that can help us to achieve a better understanding of contemporary patterns and trends" (Lenski 1976:151). Milibands "transgenerational history" kan ses som en möjlighet att överbrygga dessa båda perspektiv: den omedelbara sociala handlingen och utvecklingen över årtusenden (jfr 5.2).

Nu kan man möjligen föreställa sig, att det finns situationella mönster, även om dessa inte kan sammanställas till historiska lagbundenheter. Tanken bakom detta är, att en bestämd uppsättning strukturer erbjuder aktörer en viss autonomi. Även om det kan förekomma innovationer och annat, som bryter mönstret, kan man våga hypotesen, att aktörer med samma egenskaper i samma situation handlar inom relativt trånga ramar. Inte heller denna ståndpunkt står oemotsagd i litteraturen (jfr "If adaption takes place, it is neither automatic, not uniform, nor unilateral" Crozier-Friedberg 1980:96).

5.4 Strukturell hierarki

Analysen på denna abstraktionsnivå söker gärna finna någon grundläggande determinant, dvs något som "ytterst" kan förklara den historiska utvecklingen eller någon fas av denna (jfr Lenski 1976:142ff). Man kan säga att vi söker svaret på frågorna: "What is the nature of relationships between individuals and groups of individuals, and how are these relationships changing?" (Garner 1977:41). För marxister är problemet med den fundamentala determinanten något av en kärnfråga. Man fruktar nämligen att få en teori, "in which everything influences everything, so that it becomes impossible to grasp the basic dynamics of a particular social formation" (Block 1980:228).

Vad som diskuteras är således en annan dimension än struktur – aktör (som i marxistisk version kan kallas Verhållnisse – Verhalten). Frågan om den grundläggande determinanten återfinnes i stället i dimensionen oberoende – beroende variabel (som motsvarar bas-överbyggnad i marxistisk teoribildning). Det är viktigt att hålla dessa båda dimensioner isär.

Block, och med honom merparten av företrädarna för marxistisk statsteori, förefaller ta för givet, att det finns en sådan grundkraft i varje samhällsformation. Generellt gäller här, att de materiella förhållandena ytterst bestämmer samhällsutvecklingen. Detta beskrivs vanligen i metaforen bas – överbyggnad. Habermas talar om olika organisationsprinciper, som påverkar samhällets förmåga att lära och därmed dess utvecklingsnivå beträffande produktivkrafter och identitetssäkrande tolkningssystem. Organisationsprincipen i kapitalismen är relationen mellan lönearbete och kapital (Habermas 1973:30ff). En parallell idé är Mannheims sökande efter *principia media*, som är just de mekanismer i ett system genom vilka man kan uppnå avgörande samhälls-

förändringar (jfr Friedmann 1973:32).

En viktig distinktion företar Bang, som hävdar att de grundläggande skillnader som finns i alla samhällssystem i vissa samhällssystem kan ta sig uttryck i motsättningar. Konkret innebär detta att man i ett samhällssystem av vår typ får den politiska motsättningen mellan styrande och styrda, den ekonomiska motsättningen mellan egendom och arbete och den kulturella motsättningen mellan privat och offentligt. Dessa motsättningar kan sedan ligga till grund för en politisk organisering (Bang 1983).

Lenski för med sitt stora evolutionistiska perspektiv fram andra grundvariabler, nämligen (1) människans genetiska arv, (2) teknologin som utvecklas för att stödja detta arv, (3) omgivningsrestriktioner för mänsklig aktivitet och teknologi, samt (4) kampen mellan samhällen om territoriell resursbas. Dessa variabler kan, menar Lenski, förklara 99,9 % av mänsklighetens historia (Lenski 1976:147).

Det förekommer också att teoretiker tillbakavisar tanken att det finns en påverkanshierarki med någon nyckelvariabel. Man menar nämligen, att antagandet om grundvariabler saknar empiriskt stöd. Därför ställer man frågan: "What is the point of discussing the priority of values or economics, when experience teaches that every system may be thought of as having multiple inputs, which means that an effect can be obtained by manipulating a variable which is neither the most basic nor the most crucial according to theoretical principles" (Crozier-Friedberg 1980:214).

Det är svårt att se, att det skulle vara möjligt att teoretiskt härleda dessa fundamentala förändringsmekanismer. Samtidigt är det uppenbart, att det måste vara en central samhällsvetenskaplig uppgift att klarlägga vilka determinanter som finns för samhällsförändring. Vad man kan åstadkomma är analyser av faktiska förlopp inom väl definierade teoretiska ramar. I sådana ramar måste aktör – struktur-perspektivet vara grundläggande.

Beträffande analyser av samhällsstrukturernas inverkan på politiska handlingar och deras effekter finns i output- och outcomes-studiet en modern empirisk inriktning. Kärnproblemet är om det är den socioekonomiska strukturen (sådan som urbanisering, industrialisering och inkomstnivå) eller den politiska strukturen (sådan som konstitutionell ram, valsysteem, partisystem, intressegrupper, maktstruktur och politisk stil) som har störst inverkan. De första resultaten gav vid handen, att

de socioekonomiska förhållandena bäst förklarade utgiftsnivå och service i de amerikanska stater som var studieobjekt (jfr Dye 1970:21ff, Jenkins 1978:48ff).

Dessa analyser har sedan utsatts för kraftig kritik, som bla går ut på att de ställer fel frågor, saknar adekvat teori, använder felaktiga metoder och utnyttjar irrelevant, men tillgängligt, empiriskt material (jfr Parks 1982:1ff). Nyare undersökningar i denna genre har modifierat de gamla resultaten, och man har nu visat "that differences in political organization, defined in terms of political structure and ideology, play a critical role in explaining differentials in commitment to public welfare in advanced democratic states" (Castles-McKinlay 1979:181, jfr Jenkins 1978:51ff).

Problemet med denna empiriska forskning om determinanten för policies är att den är föga teoretisk i sina utgångspunkter. Sålunda försöker den inte relatera sin analys till en mera omfattande samhällsmodell av typ den kontextuella modellen. Det är emellertid uppenbart, att det här finns utgångspunkter för något utvecklingsbart.

6. Den kontextuella analysen

Frågan om hur man ska analysera samhälleliga fenomen är i sin ambition så utomordentligt omfattande, att något egentligt svar knappast är möjligt. Vad man kan göra är att antyda en aspekt, vilket här innebär ett försök att ange vissa element som är nödvändiga i en samhällsanalys. Här argumenteras för en aktör – struktur-modell.

Distinktionen mellan aktörsanalyser och strukturella analyser förekommer ganska ofta i den vetenskapliga litteraturen (jfr Söderfeldt 1975 som försöker kategorisera skolor och författare). Som illustration ska några olika försök nämnas. Beträffande administrativa studier särskiljer Self två mätpunkter vid autonomianalys: "One can investigate the *capacity* of administrative systems to operate specified types of policy, and more broadly still the limits placed by social systems and cultural values upon the feasibility and effectiveness of given policies" (Self 1972:38). Gough indelar studier av välfärdsstaten i funktionalistisk analys, som "focuses on the objective social determinants of human history – on laws of development which operate independent of people's consciousness and intentions", och handlingsteorier, "that is, analysis is in terms of human subjects – their interpretation of reality in light of their values and their responses to it" (Gough 1979:8f). Harris framhåller, att marxistisk statsteori inte

förmått överbrygga klyftan mellan aktörs- och strukturteori. Det finns aktörsvarianter, som förklarar välfärdsstatens tillkomst med kampen mellan bourgeoisin och proletariatet, och strukturvarianter, som förklarar välfärdsstaten med att den fyller vissa funktioner för det kapitalistiska samhällets sammanhållning och reproduktion (Harris 1980:245, 257ff). Offe differentierar statsteorier på "influence theories" (aktör) och "constraint theories" (struktur) (Offe 1972:66ff). Man kan också nämna, att Astley och Van de Ven använder distinktionen mellan determinism och voluntarism som en grundläggande dimension i sin kategorisering av organisationsteorins olika inriktningar. (Astley – Van de Ven 1983).

Det är svårt att säga något generellt om var och i vilken utsträckning den ena eller andra av de båda huvudtyperna förekommer. Dock förefaller aktörsanalyser vara vanligast inom politologi och organisationsteori. Strukturanalyser med politologiskt syfte återfinnes framför allt inom marxistisk statsteori. Hur ska aktörsanalysens dominans inom politologin förklaras? Det kan finnas ett samband med den preskriptiva ambition som vissa delar av ämnet har. Man har att acceptera strukturerna som givna i varje ögonblick och får istället inrikta sig på att förbättra aktörsegenskaper. Det är mycket enklare att utforma organisationens egenskaper och procedurer än att förändra ekonomisk, politisk och social struktur (jfr Parks 1982:2).

Ett viktigt aktuellt utvecklingsdrag är att det pågår ett närmande mellan aktörs- och strukturteorierna. Inom organisationsteorin kan detta möjligen förklaras med övergången från intra- till alltmer interorganisationsanalys. Den sistnämnda fäster nämligen uppmärksamheten på strukturella förhållanden (jfr Pfeffer-Salancik 1978:257), varvid ensidigt aktörsfixerade approacher framstår som otillräckliga. Marxistiska skolor har i ökande utsträckning lämnat ett ensidigt strukturellt betraktelsesätt för att också ta upp aktörer och deras egenskaper (jfr Skocpol 1982). Denna utveckling har beskrivits som ett försök till syntes mellan Weber och Lenin. (Wright 1978, Katznelson 1981).

Nu kan det självfallet inte vara tal om att välja endera struktur- eller aktörsanalyser. Som Skocpol framhåller, står stats- och samhällscentrerade perspektiv (som motsvarar respektive aktör och struktur) inte i motsättning till varandra. Istället är de komplementära. Samma ståndpunkt möter

man inom andra forskningsområden. För förhandlingsteorin hävdar Strauss, "that larger structural considerations need to be explicitly linked with microscopic analysis of negotiation processes" (Strauss 1978:235). Lukes formulerar med stor klarhet den grundläggande metodologiska anvisningen:

Any standpoint or methodology which reduces that dialectic to a one-sided consideration of agents without /- - -/ structural limits, or structures without agents, or which does not address the problem of their interrelations, will be unsatisfactory. No social theory merits serious attention that fails to retain an ever-present sense of the dialectic of power and structure. (Lukes 1977:29)

En liknande argumentation möter man hos Crozier och Friedberg, som diskuterar samma fenomen i termer av "strategy and systems":

Without the systems argument, strategic analysis does not go beyond phenomenological interpretation. Without confirmation in terms of strategy, systems analysis remains speculative; it needs the stimulus of the strategic argument to keep from becoming deterministic. (Crozier-Friedberg 1980:121)

Hur ska sådana kontextuella analyser praktiskt genomföras i empiriska studier? För två typer av studier förefaller det som om de omedelbara problemen inte är så stora, nämligen komparativa undersökningar och arbeten med långa tidsperspektiv. Det strukturella inslaget är i dessa båda fall så påtagligt, att det knappast går att tappa bort. För analyser som varken har komparation eller tidsperspektiv är problemen större, eftersom strukturerna inte alltid framträder klart. Risken för att analysen stannar på aktörsplanet är stor i dessa fall.

Var ska den kontextuella analysen starta? Var ska tyngdpunkten i analysen läggas? Det är utomordentligt svårt att generellt besvara frågor av denna art. En möjlighet är att anknyta till något av modellresonemangen ovan. Modellen för tvingande och möjliga handlingar kan kanske läggas till grund för olika rekommendationer. I fall av stor aktörsautonomi torde det vara rimligt att starta med aktörerna, eftersom de i denna situation kommer att spela en viktig roll i utvecklingen. Väljer vi istället en situation med liten aktörsautonomi, måste den strukturella analysen utgöra utgångspunkt, eftersom aktören tenderar till enbart

tvingande handlingar. Nu är detta ett ganska teoretiskt resonemang. Problemet är ju, att graden av autonomi inte är känd då analysen startar. Valet av tillvägagångssätt bör därför baseras på empiriska överväganden.

Som illustration till vilka typer av hänsyn som därvid kan bli aktuella ska några exempel hämtas från litteraturen. I sin analys av den federala förvaltningens i USA utveckling förfäktar Skowronek med stor kraft ett aktörsperspektiv som analytisk utgångspunkt:

To concentrate on the external forces in the state-building process – on the implications of social interdependence, on the institutional demands of empire, on the political interest of corporations, on the reform impulse of a rising professional class – is to leave the emergence of a new state overdetermined but little understood. Treating institutional development as a focus for analysis rather than as a mere epiphenomenon will highlight the significance of form, timing, and governing potential in the state's responses to new conditions. (Skowronek 1982:18)

Crozier och Friedberg menar att analysen varken ska starta med auktoritet och inflytande, som de ändå ser som grundmekanism, eller med den sociala ordningen, som är det slutliga resultatet:

Instead, we think that research should concentrate on the middle ground – organizations and concrete systems of action. It is here that operational social control is exercised. It is possible to believe /- - -/ that organizations and concrete systems of action, as specific, relatively autonomous modes of regulation of collective activities, always *mediate* – i.e., tailor and modify – all other forms of rationality and social control. In so doing, they destroy the homogeneity of the social field by introducing ruptures, discontinuities, and incoherencies. This accounts for their crucial importance for research. (Crozier-Friedberg 1980:162)

Båda dessa exempel är hämtade från analytiker som ser nödvändigheten av en kontextuell modell. "The principle of totality, then, expresses a commitment to study social arrangements as complex interrelated wholes with partially autonomous parts" (Benson 1977:4).

Utöver dessa konkreta förslag till hur kontextuella analyser bör starta har vi två metodologiska grundsatser för denna analysform, nämligen *komparation* och *tidsperspektiv*. Det är viktigt att beakta två teoretiska grundsatser relaterade till kon-

textuella modeller, nämligen *holism* och *dynamik*. Detta innebär inte, att man enbart kan åstadkomma makroteori. Istället bör slutsatsen vara, att man vid alla typer av analysobjekt måste beakta deras placering i den kontextuella modellen.

Litteratur

- Albrow, Martin: The dialectic of science and values in the study of organizations, in: Graeme Salaman – Kenneth Thompson (eds): *Control and Ideology in Organizations*, Cambridge, Mass: The MIT Press 1980, pp 278–296.
- Argyris, Chris: How Learning and Reasoning Processes Affect Organizational Change, in: Paul S Goodman et al (eds): *Changes in Organizations*, San Francisco: Jossey Bass 1982, pp 47–86.
- Astley, W Graham – Andrew H Van de Ven: Central Perspectives and Debates in Organization Theory, in: *Administrative Science Quarterly*, Vol 28, 1983, pp 245–273.
- Bachrach, Peter – Morton S Baratz: *Power and Poverty. Theory and Practice*, New York: Oxford University Press 1970.
- Bang, Henrik P: *On the Problems of Difference and Opposition in Mainstream and Radical Thought* 1983 mimeo.
- Bellone, Carl J: Introduction: Some Theoretical Perspectives, in: Carl J Bellone (ed): *Organization Theory and the New Public Administration*, Boston: Allyn and Bacon 1980, pp 1–23
- Benson, Kenneth J: Organizations: A Dialectical View, in: *Administrative Science Quarterly*, Vol 22, 1977, pp 1–21
- Berger, Per L – Thomas Luckman: *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Harmondsworth: Penguin Books 1972
- Berman, Paul: Thinking about programmed and adaptive implementation: Matching strategies to situations, in: Helen M Ingram – Dean E Mann (eds): *Why Policies Succeed or Fail*, Beverly Hills: Sage Publications 1980, pp 205–227
- Block, Fred: Beyond Relative Autonomy: State Managers as Historical Subjects, in: *The Socialist Register* 1980, pp 227–242
- Castles, Frank – Robert D McKinlay: Does Politics Matter: An Analysis of the Public Welfare Commitment in Advanced Democratic States, in: *European Journal of Political Research*, Vol 7, 1979, pp 169–186
- Crozier, Michel: *Strategies for Change. The Future of French Society*, Cambridge, Mass: The MIT Press 1982
- Crozier, Michel – Erhard Friedberg: *Actors and Systems. The Politics of Collective Action*, Chicago and London: The University of Chicago Press 1980
- Dror, Yehezkel: Gesellschaftliches Steuerungsfähigkeit: Lernvermögen, Handlungsspielraum, Krisenmanagement und Entscheidungsoptimierung, in: Klaus von Beyme et al: *Wirtschaftliches Wachstum als gesellschaftliches Problem*, Königstein/Ts: Athenäum Verlag 1978, pp 133–145
- Dye, Thomas: A Model for the Analysis of Policy Outcomes, in: Ira Sharkansky (ed): *Policy Analysis in Political Science*, Chicago: Markham Publishing Company 1970, pp 21–38
- Elster, Jon: Statens rolle i marxistisk teori, en vitenskapsteoretisk analyse, i: *Tidskrift for Samfunnsforskning*, bd 18, 1977, pp 97–121
- Etzioni, Amitai: *The Active Society; A Theory of Societal and Political Processes*, New York: The Free Press 1968
- Etzioni, Amitai: Toward a Theory of Societal Guidance, in: Sarajane Heidt – Amitai Etzioni (eds): *Societal Guidance. A New Approach to Social Problems*, New York: Thomas Y Crowell Co 1969, pp 7–31
- Fivelsdal, Egil – Torben Beck Jørgensen – Poul-Erik Daugaard Jensen: *Interesseorganisationer og central-administration*, København: Nyt fra Samfundsvidenskabene 1979
- Friedmann, John: *Retracking America: A Theory of Transactive Planning*, Garden City, NY: Anchor Press/Doubleday 1973
- Garner, Roberta Ash: *Social Change*, Chicago: Rand McNally 1977
- Giddens, Anthony: *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, London: MacMillan 1981
- Giddens, Anthony: Agency, institution, and time – space analysis, in: K Knorr-Certina – AV Cicourel (eds): *Toward an Integration of Micro- and Macrosociologies*, Boston: Routledge & Kegan Paul 1981 (1981a), pp 161–174
- Gough, Ian: *The Political Economy of the Welfare State*, London: The MacMillan Press 1979
- Grottian, Peter – Axel Murswieck (Hrsg): *Handlungsspielräume der Staatsadministration*, Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag 1974
- Guerreiro-Ramos, Alberto: A Substantive Approach to Organizations: Epistemological Grounds, in: Carl J Bellone (ed): *Organization Theory and the New Public Administration*, Boston: Allyn and Bacon 1980, pp 140–168
- Habermas, Jürgen: *Legitimationsprobleme in Spätkapitalismus*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1973
- Harmon, Michael M: Toward an Active Social Theory of Administrative Action: Some Empirical and Normative Implications, in: Carl J Bellone (ed): *Organization Theory and the New Public Administration*, Boston: Allyn and Bacon 1980, pp 176–218
- Harris, Laurence: The State and the Economy: Some Theoretical Problems, in: *The Socialist Register* 1980: pp 243–262
- Heiskanen, Ilkka: *Theoretical Approaches and Scientific Strategies in Administrative and Organizational Research. A Methodological Study*, Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica vol 39 nr 2 1967
- Hernes, Gudmund: Structural Change in Social Processes

- ses, in: *American Journal of Sociology*, Vol 82, 1977, pp 513–547
- Hesse, Günter: *Staatsaufgaben. Zur Theorie der Legitimation und Identifikation staatlicher Aufgaben*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft 1979
- Homans, George C: What Do We mean by Social "Structure"?, in: Peter M Blau (ed): *Approaches to the Study of Social Structure*, London: Open Books 1976, pp 53–65
- Hopkins, Raymond F: Political Roles: Micro Analysis and Macro Processes, in: Garry D Brewer – Ronald D Brunner (eds): *Political Development and Change*, New York: The Free Press 1975, pp 244–267
- Jenkins, WI: *Policy Analysis. A Political and Organizational Perspective*, London: Martin Robertson 1978
- Katz, Daniel – Robert L Kahn: *The Social Psychology of Organizations*, New York: John Wiley & Sons 1978
- Katznelson, Ira: Lenin or Weber? Choices in Marxist Theories of Politics, in: *Political Studies*, Vol XXIX, 1981, pp 632–640
- Kerr, Steven – John W Slocum Jr: Controlling the performances of people in organizations, in: Paul C Nystrom – William H Starbuck (eds): *Handbook of Organizational Design*, Vol 2, Oxford: Oxford University Press 1981, pp 116–134
- Lenin, VI: *Collected Works* 1, Moscow: Progress Publishers 1960
- Lenski, Gerhard E: Social Structure in Evolutionary Perspective, in: Peter M Blau (ed): *Approaches to the Study of Social Structure*, London: Open Books 1976, pp 135–153
- Lindgren, Lena – Dan Magnusson – Per Stjernquist: *Sociala styrningsformer*, Stockholm: Almqvist & Wiksell 1971
- Lukes, Steven: *Power: A Radical View*, London: MacMillan 1974
- Lukes, Steven: *Essays in Social Theory*, New York: Columbia University Press 1977
- Lund, Erik – Mogens Phil – Johannes Sløk: *Europas idéhistoria*, Stockholm: Wahlström & Widstrand 1967
- Lundquist, Lennart: *Means and Goals of Political Decentralization*, Lund: Studentlitteratur 1972
- Lundquist, Lennart: *The Party and the Masses. An Inter-organizational Analysis of Lenin's Model of the Bolshevik Revolutionary Movement*, Stockholm/New York: Almqvist & Wiksell/Transnational Publishers 1982
- Miliband, Ralph: Political Action, Determinism and Contingency, in: Maurice Zeitlin (ed): *Political Power and Social Theory. A Research Annual* Vol 1, Greenwich, Connecticut: Jai Press Inc. 1980, pp 1–19
- Miliband, Ralph: State Power and Class Interests, in: *new left review* 138, 1983, pp 57–68
- Offe, Claus: *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 1972
- Offe, Claus: "Unregierbarkeit". Zur Renaissance konservativen Krisentheorien, in: Jürgen Habermas (Hrsg): *Stichworte zur „Geistigen Situation der Zeit“*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 1980, pp 294–318
- Parks, Roger B: *How to Study the Effects of Structure on Policy and Performance*, Universität Bielefeld, Zentrum für interdisziplinäre Forschung: Forschungsgruppe, Steuerung und Erfolgskontrolle im öffentlichen Sektor No 13, 1982 mimeo
- Pfeffer, Jeffrey – Gerald R Salancik: *The External Control of Organizations. A Resource Dependence Perspective*, New York: Harper & Row 1978
- Poulantzas, Nicos: *Politisk makt och sociala klasser*, Mölndal: Partisan 1970
- Sandberg, Åke: *En fråga om metod. Alternativt perspektiv på långtidsplanering och framtidsstudier*, Stockholm: Prisma 1975
- Scharpf, Fritz: Public Organization and the Waning of the Welfare State, in: *European Journal of Political Research*, vol 5, 1977, pp 339–362
- Schluchter, Wolfgang: Ansätze zur Bestimmung der Staatsfunktionen und ihre Folgen für die Konzeption des Verwaltungshandeln, in: *Zwischenbilanz der Soziologie. Verhandlungen des 17. Deutschen Soziologentages*, Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag 1976, pp 347–360
- Schon, Donald: *Beyond the Stable State*, New York: Random House 1971
- Scott, W Richard: *Organizations. Rational, Natural, and Open Systems*, Englewood Cliffs NJ: Prentice Hall 1981
- Self, Peter: *Administrative Theory and Politics*, London: George Allen & Unwin 1972
- Skocpol, Theda: *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia, and China*, Cambridge: Cambridge University Press 1979
- Skocpol, Theda: *Bringing the State Back in: False Leads and Promising Starts in Current Theories and Research*, A working paper prepared for discussion at a conference on "States and Social Structures". Seven Springs Conference Center, Mount Kisco, New York, 1982 mimeo
- Skowronek, Stephen: *Building a New American State: The Expansion of National Administrative Capacities*, New York: Cambridge University Press 1982
- Strauss, Anselm: *Negotiations. Varieties, Contexts, Processes, and Social Order*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers 1978
- Söderfeldt, Björn: *Teori och verklighet. Synpunkter på vetenskapsteori och samhällsteori*, Göteborgs Universitet: Avdelningen för vetenskapsteori. Rapport nr 78, mimeo
- Warren, Roland L: *Social change and human purpose: toward understanding and action*, Chicago: Rand McNally 1977
- Wright, Erik Olin: *Class, Crises and the State*, London: New Left Books 1978
- Wright, Erik Olin: Giddens' Critique of Marxism, in: *new left review*, 138, 1983 pp 11–35
- Zachariassen, Jørgen: *Aspekter ved samfundsstyrings-teoridannelse*, København: Speciale ved Københavns Universitets Institut for Samfundsfag 1979 mimeo